

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

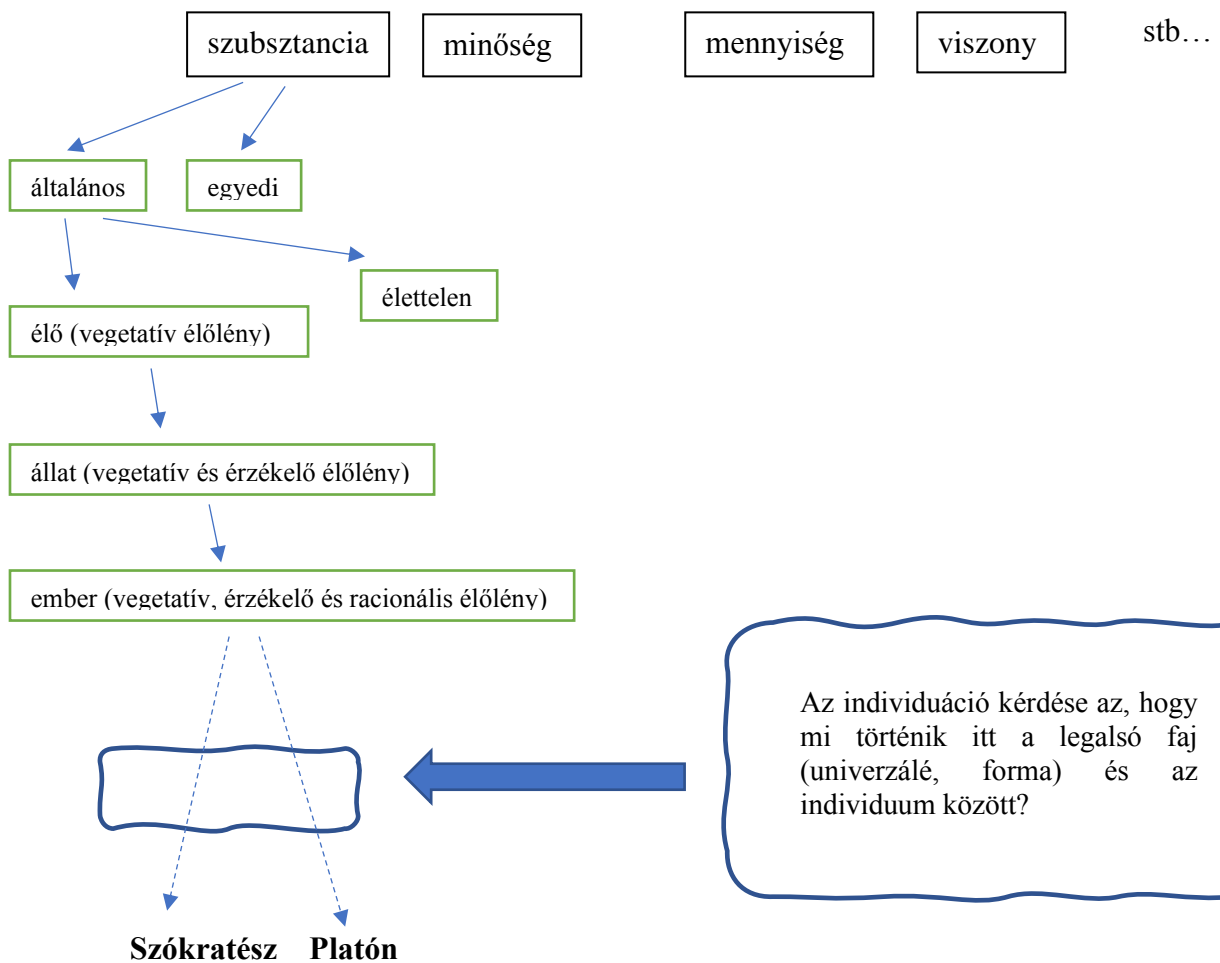
Simon József

Metafizika

4.3 lecke – 25 perc

**Az individuáció princípiuma a skolasztikus filozófiában
Duns Scotus 2**

Idézzük fel a téma bevezetésénél felvázolt ábrát!

Aquinói Szent Tamás szerint az **anyag** individualizálja a formát az egyedi létezőkben: ugyanaz a forma más és más anyagot szervez szubsztanciákká az egyes individuumokban (lásd 4.1 lecke!).

Genti Henrik úgy vélte, hogy a legszó univerzálé és annak az individuumban fennálló párja között pusztán az instanciálódás **negációjának** mozzanata képez különbséget. Az individuumban fennálló univerzálé nem ismétlődhet meg más partikuláris entitásokban és nem is lehet azonos az azokban fennálló univerzálékkal (lásd 4.2 lecke!).

Duns Scotusnak az Aquinói-féle nézettel szembeni érvelését láttuk a 4.1 leckében: az anyag változatlansága mellett ugyanúgy kicserélhető az individuális entitás, mint a járulékok konstellációjaként felfogott individualitás helytelen tézisének esetében. A következők során azt vesszük szemügyre, hogy hogyan érvel a skót filozófus Genti Henrik álláspontjával szemben, mely szerint az egyediség alapelve *kizárólag* a partikuláris dologban fennálló univerzálé további instanciálódásának *tagadása* – és semmi más.

A szemelvényeket saját fordításomban közlöm, a magyar verziók Duns Scotus Metafizika-kommentárjának modern kiadása alapján készültek:

Duns Scotus: *Quaestiones super libros Metaphysicorum Aristotelis. Ioannis Duns Scoti Opera Philosophica* (vols. III–IV), ed. by G. J. Etzkorn. St. Bonaventure, New York 1997-

Scotus rövid általános ellenvetése:

Az individuális természet oszthatatlanságának és nem-azonosságának negatív mozzanatai

In Metaph. VII, q. 13, n57

Ez ellen: bármennyire is úgy tűnik, hogy [Genti Henrik] azt állítja [...], hogy ezen negáció formális, az csak a természet limitációja, melyet a negáció követ.

először a már individualizált természetben jelennek meg. A két negáció valódi különbségeket fejez ki az általános és individualizált természet között, ám Scotus szerint nem alkalmas az individuáció mozzanatának magyarázatára. A két negáció nem tartozik közvetlenül az általános természethez, hanem csak „azután” lépnek elő, amikor már a természet individuumokban instanciálódott. Előbb „valaminek” – bármi is legyen az – végre kell hajtani a természet individuációját ahhoz, hogy az általános és az individualizált természet közötti különbség e két negatív mozzanatban megmutatkozzon.

Scotus szerint a Genti Henrik-féle negáció azt fejezi ki, hogy az univerzálé az individuumban

In Metaph. VII, q. 13, n115

nem osztható fel sokra és ami minden mástól szám szerint **különbözik**.

Scotus készségesen elfogadja a természet oszthatóságának Henrik-féle negációját: az emberségnek teljes mértékben jelen kell lennie Szókratészban. A természet nem darabolható

In Metaph. VII, q. 13, n116

Ennek első részét úgy kell értenünk, hogy a szubjektív részekre történő felosztás önellentmondást foglal magában. Ezen ellentmondás csakis olyasvalamin alapulhat, **ami benne-van az individuumban**. Nevezük az individuumot annak. Ezt kétféleképpen bizonyítjuk:

Első módon így: a szubjektív részekre osztás **tökéletlenséget** foglal magában, ezért távolítjuk el Istentől. Tehát ez csakis az által áll ellentmondásban bármivel, ami egy bizonyos tökéletesség magában a dologban. És bármennyire is azt állítjuk itt, hogy a felosztás így tökéletlenséget implikál a fajlagos természetben vagy bármely önmagában vett természetben, valamint hogy az oszthatatlanság lehetetlensége valamely tökéletességből ered, mégis a természet szuppozitumában nem valamely tökéletesség, hanem valamely korlátozás miatt [lép fel az

fel oly módon, hogy az őt instanciáló individuumokból álljon össze. Az emberség mint a minden emberben instanciálódó természet nem oszlik részekre az individuumokban. Mindennek ellenére az individuációt nem magyarázhatjuk a természet oszthatatlanságának tézisével: az egyes individuumban ugyanis a természet tökéletességeként felfogott oszthatatlanság mellett egy másik oszthatatlanság is megjelenik – a felosztott individuum elveszti individualitását. Ez az oszthatatlanság nem a természet

oszthatatlanságának következménye, hanem annak, hogy a természet valami más – nevezetesen az individuális forma – által limitált az adott individuumban. A természet individuációja oszthatatlan individuummá és a természet oszthatatlansága az individuumban két különböző elv.

In Metaph. VII, q. 13, n119

Mi lesz tehát ez [értsd: a további instanciáció ellentmondásosságának elve – SJ] 'a'-ban? Nem a negáció. [...] Továbbá, az individuum a legigazabb létező és a legigazabb egy, ahogyan emellett az első szubsztanciával kapcsolatban érvelünk, mely a legmagasabbrendű szubsztancia, melynek sajátja a keletkezés és amely bizonyos hatások alatt áll, sőt ő maga is hatást fejt ki. Úgy tűnik, hogy mindezt tagadja az, ami formálisan a negáció által konstituálódik. Ez tehát 'a'-ban pozitív, mely pozitívum nem járulékos, sem nem valamely szimultán sokaság [...].

Scotus itt az individuum mint elsődleges szubsztancia tézisére utal: a szubsztancia minden más kategóriától független aktualitás. A természetet kiegészítő negáció elve túl gyenge ahhoz, hogy az elsődleges szubsztancia autark

létezéséről képes legyen számot adni. Ha azonban a negációval szemben valamely pozitív entitás számlájára kell írunk az individuális instanciációt, az nem történhet meg a járulékok konstellációjára vagy az anyag által biztosított szimultán sokaságra történő utalással.

Scotus szerint tehát az individuumon fellelhetőnek kell lennie egy olyan pozitívumnak, mely képes számot adni a szingularitásról. A fenti szakasz utolsó mondataiban a kérdés további aspektusaira mutat rá. Egyfelől kétségkívül párhuzamba állítható a faji természet egyediségét biztosító struktúra az individuum egyediségét biztosító struktúrával: ahogy a fajt egy specifikus differencia egyediesíti a nemből vagy felsőbb fajból, úgy az individuum esetében is egy ilyen differenciát keresünk. E párhuzam természetesen csak részleges: az individuális differencia hozzáadásával mintegy kilépünk a kategoriális rendből annak legalján: az így kapott individuum már nem predikálható tovább más individuumokról (*ez a természet itt miért közölhetetlen valamely másikkal*). A párhuzam hangsúlyozása mégis arra utal, hogy bármennyire is magunk mögött hagyjuk a kategoriális rendet az individuális differencia hozzáadásával, mégis valamely pozitív formális mozzanat hozzáadásával tesszük ezt. A

kategoriális differenciák párhuzamba állítása az individuációval tehát az individualitás princípiumának pozitívására mutat rá.

Scotus gondolatmenete ama különbség részletezésének irányába halad, mely az instanciált természet (faj, forma, univerzálé) önmagában vett *egysége* és az instanciált természettel bíró partikuláris entitás *egysége* között áll fenn. Minden arisztoteliánus ontológia szerint a természet csak akkor létezhet bármilyen módon is, ha vannak individuumok, melyekben instanciálódik. Ez azt jelenti, hogy lételméleti szempontból az univerzálék létezése gyengébb, mint az instanciációikat hordozó partikuláris entitások létezése. A partikulárék *egysége* azok erősebb létezésénél fogva különbözik az univerzálék *egységétől*.

In Metaph. VII, q. 13, n61

Ily módon úgy tűnik, hogy a természet nem önmaga által ez-itt [ez a meghatározott természet], mivel egy olyan entitás, melynek saját reális *egysége gyengébb* a szám szerinti egységénél, sem önmaga által egy a szám szerinti egység értelmében [...] Tehát a természet ebben nem „ez-itt”. [...] **semmi sem önmaga által egy a saját egységénél erősebb egység alapján.** A gyengébb egységgel ugyanis ellentmondás nélkül tételezhető az erősebb egységgel ellentétes sokaság, mely sokaság nem tételezhető az erősebb egység alapján.

Messzire vezetne annak részletezése, hogy hogyan vélekedik Scotus az univerzáléknak a szám szerinti egységénél (a *partikulárék numerikus identitásánál*) *gyengébb* egységéről: az ő terminológiája szerint az *univerzálék formális identitásáról*. Mindenesetre a

formális identitással szemben tételezhető a szám szerinti egység sokasága, másként fogalmazva: a természet individuumok sokaságában instanciálódik. Ekkor azonban metafizikai képtelenség e sokaságból kijelölni azt az egy individuumot, melynek 'ez-itt' természete alapján a természet formális identitását tételezhetnénk. A természet *egysége indifferens* instanciációira nézvést, mely mozzanat éppen hogy eltávolítja az individuumokban fennálló individuális természetektől. A természet azon *per se* – és Scotus által is vallott – sajátossága, hogy csak az önmaga alá tartozó egyedekben állhat fenn, nem hogy megoldaná az individuáció problémáját – ahogy arról Genti Henrik meg volt győződve – hanem éppenhogy problematikussá teszi az individuáció princípiumának a természethez való szoros hozzátartozását.

Scotus azt a megoldást javasolja, hogy vegyünk fel egy olyan specifikus *sajátosságot* a partikuláris dolgokban, amely az univerzálé individuációjáért felel

In Metaph. VII, q. 13, n123

Így tehát – mivel az individuumok sajátlagos különbség által léteznek, és nem előzetesen különbözőek – a szám szerinti egység okát kell kutatni, amely ok által előzetesen ellentmondásos a sok szubjektív részre történő felosztás, és ami által előzetesen különbözik a másik individuumtól, még hozzá oly módon, hogy az a valami ebben az individuumban és a másik valami abban az individuumban előzetesen különbözőek. Ezt sajátlagosan individuális vagy szinguláris differenciának nevezzük, mert „a differencia az, ami által különböznek az önmaguk által egyediek”

A sajátosságoknak a kategóriák alatt kibomló rendjéhez hasonlóan ez az individuális forma is specifikus különbség által körvonalazható. Azonban amíg a sajátosságok rendjének specifikus differenciái csak formálisan identikus sajátosságok egységét képes

felmutatni, addig az individuális differencia numerikusan önazonos partikuláris entitásokat jelöl ki.

Minél lejjebb haladunk a speciestek sorában, annál erősebb a specifikus differencia által létrehozott egység. Az individuális differencia, mely az individuum ez-itt természetét különösíti ki a legalsó általános természetből, a legerősebb szám szerinti egységet hozza létre.

Az individuális differencia úgy szűkíti le a legalsó fajt az individuumra, hogy jóllehet a létrejött elv formális (differencia eredménye), az mégsem predikálható, hanem pusztán

csak alávethető (*subcilibis*). Scotus erőfeszítései itt arra irányulnak, hogy a predikációs-kategoriális viszonyok fogalmi hálójával jellemezzék egy olyan entitást, mely maga a kategoriális rend alatt jelenik meg. Az individuális differencia által létrejött individuális formára (ez-itt természet) jellemző az „alávethetőség” mozzanata – mégpedig pontosan úgy, ahogy a kategoriális természetek alávethetőek a felsőbb fajnak vagy nemnek. Azonban a kategoriális természetektől eltérően az individuális természet már nem rendelkezik a predikálhatóság sajátosságával: sem abban az értelemben, hogy e forma predikálható volna valamely más individuumról, sem abban az értelemben, hogy definíció tárgyát képezhetné. Az „alávethetőség” nem jelenti azt, hogy az individuális forma a kategoriális formákhoz hasonlóan teljes mértékű predikáció alá essen.

Az így létrejött individuális forma vagy **ez-ittség** (*haecitas, haecceitas* n61, n176) tehát pozitív sajátossága az individuumoknak, jóllehet nem olyan kategoriális jellemző, mint a mennyiség. Bár a *haecitas* nem pozitív *kategoriális* jellemzője az individuumoknak, mégsem a természet instanciálódásakor fellépő két féle negáció eredménye. Scotus különböző kifejezései jól szemléltetik a *haecitas* ezen finoman egyensúlyozott lételméletét: individuális forma (*forma individualis*), a forma legvégső fokozata (*ultimus gradus formae*), pozitív entitás (*entitas positiva*), ez-ittség (*haec(e)itas*). Összefoglalva: Az ’emberség’ közös természete az, ami fennáll Platónban és Szókratészben, jóllehet Szókratészben az ’emberség’-et Szókratész ’ezsége’ tezi individuálissá, míg Platónban Platón ’ezsége’ individuálja azt. Az individualizált emberség Szókratészben ugyanúgy megismételhetetlen és tovább már instanciáhatatlan, mint ahogy az individualizált emberség Platónban.

In Metaph. VII, q. 13, n124

Az individuális differenciáról hasonlóképpen kell ítélni, mint a fajlagos differenciáról. Erre vonatkozóan van egy különbség is: **a specifikus differencia gyengébb egység oka**, melynek nem mond ellent teljesen a szubjektív részekre történő felosztás. **Ezen differencia viszont erősebb [egység oka]**, ahogy a fajlagosak között az alsóbbrendű differencia is erősebb egység oka, mint a felsőbbrendű. Tehát végül is valamely legnagyobb mértékű egység jön létre, melynek oka a legtokéletesebb differencia lesz, melyet individuálisanak állítunk.

Ezen individuális differencia, *mivel* valaminek nem predikálható, hanem csupán alávethető elvben konstituáló princípiuma – még hozzá a legnagyobb mértékű alávethetőség által –, illetve mivel a szubjektum a predikátum szempontjából a materiális, *így* ’materiális differenciá’-nak is nevezhető, és ennél fogva nem princípiuma valamely definíciónak, mely sajátlagosan a predikátum és a bizonyítás középfogalma.

Kérdések:

1. Mi lesz az a pozitív sajátosság, mely Duns Scotus szerint magyarázatot ad az egyedi dolgok individualitására?
2. Milyen egység jellemzi az univerzálékat, és milyen egység jellemzi a partikuláris dolgokat Duns Scotus szerint?
3. Miben hasonlít ez a *haecceitas* sajátossága a partikuláris dolgok egyéb sajátosságaihoz és miben tér el azoktól?

Irodalom:

Simon József: *Létre nyílt lehetőség - Ismeretelmélet és metafizika Aquinói Szent Tamás és Duns Scotus filozófiájában*, Budapest, l'Harmattan, 2012, 132-152.